

УДК 378 (560) (091)

Володимира Федина-Дармохвал,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної та соціальної
педагогіки Львівського національного університету імені І. Франка

АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТАНОВЛЕННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ТУРЕЧЧИНІ

У статті описуємо основні структурні особливості турецької системи вищої освіти в її історичному розрізі, де звертаємо увагу на складну структуру, що виникла після раптового та широкого розширення системи в останні роки. Аналізуємо особливості інституцій, що складають систему вищої освіти, їхнє академічне середовище, зміни що характеризується локальною та часовою взаємодією з суспільством в цілому. Акцентуємо увагу на кількісних показниках залученості студентів до навчального процесу оволодіння вищою освітою.

Ключові слова: вища освіта Туреччини, університети, моделі вищої освіти, студенти, фінансова незалежність, демографічні зміни, доступ до вищої освіти, попит, фази вищої освіти.

В статье описываем основные структурные особенности турецкой системы высшего образования в ее историческом разрезе, где обращаем внимание на сложную структуру, возникшую после внезапного расширения системы в последние годы. Анализируем особенности институтов составляющих систему высшего образования, их академическую среду, изменения характеризующееся локальным и временным взаимодействием с обществом в целом. Акцентируем внимание на количественных показателях вовлеченности студентов в процесс овладения высшим образованием.

Ключевые слова: высшее образование Турции, университеты, модели высшего образования, студенты, финансовая независимость, демографические изменения, доступ к высшему образованию, спрос, фазы высшего образования.

In this article we describe the main structural characteristics of the Turkish higher education system and draw attention to the complex structure that has emerged following the sudden and extensive enlargement of the system in recent years. It pinpoints the contradictions between the current objectives and examines the main problems. We underline the differentiation of the institutions constituting the higher education system in terms of their objectives, the restructuring of the system in line with this differentiation and the management difficulties of the system arising from its existing complex structure, and the emergence of an academic environment characterized by its sensitivity such as equality of

opportunity and academic freedoms, closer interaction with the society at large. We emphasize the quantitative indicators of the involvement of students in the learning process of mastering higher education.

Key words: *higher education of Turkey, universities, higher Education Models, Students, Financial Independence, Demographic Changes, Access to Higher Education, Higher Education Demand.*

В умовах світової інтеграції й посилення взаємодії країн набувають актуальності питання поглиблення міжнародної співпраці, вивчення й запровадження досвіду вищих навчальних закладів і наукових установ у міжнародному освітньому просторі, переосмислення вітчизняного досвіду, пошук механізмів адаптації позитивного зарубіжного досвіду до сучасних реалій. Корисним є досвід Туреччини насамперед через схожість освітніх змін, які сьогодні відбуваються в наших країнах.

Питання розвитку систем вищої освіти досліджували О. Антонова, Т. Десятов, Н. Корсунська, А. Сбруєва, Н. Сейко та ін.; історичні особливості розвитку освіти в Туреччині досліджували А. Газізова, С. Сапожніков, Гюль Алі, С. Усманова, Кючюк Джаміля Рустам Кизи, Яхя Акюз (Yahya Akyüz), Реджай Деган (Recai Degan), Мустафа Саглам (Mustafa Sağlam), питаннями вищої освіти в Туреччині займалися Гьокхан Четінсая (Gökhan Çetinsaya), Ісхан Дограмаджи (İhsan Doğramacı), Фікрет Шенсесе (Fikret Şenses) та інші.

Мета статті – проаналізувати окремі особливості й тенденції розвитку вищої освіти в Туреччині.

Вища освіта у світі із заснуванням університетів не пов'язана (Болонья – 1088 р.; Париж – 1150 р.). Академії у Давній Греції, християнські катедри і монастирі, ісламські медресе – всі вони здійснювали функцію вищої освіти. Університетам було дуже важко відокремитися від цих попередніх форм (медресе, монастирів, академій). Університети були дещо подібними до цих попередніх форм вищої освіти. У 1810 році німецький ідеаліст Вільгельм Гумбольд заснував сучасний модерний університет, який від Середньовічного університету відрізнявся тим, що модерні університети мусіли бути зосередженими на дослідженнях на відміну від старих університетів, в яких просто передавалася інформація. В Середньовічному університеті використовувалися схоластичні методи навчання, а в сучасному – наукові методи.

З часом створюється модель Американського університету з промисловістю, сільським господарством, національними відносинами. З часом Американська модель – технократична, зосереджена на ринку та конкуренції, гнучкості та свободі, почала витісняти німецьку модель – «знання заради знань».

Мартін Тровун зазначав, що система вищої освіти розширивши доступ, поділилася на три фази: елітна (elit), народна (kitlese), універсальна

(evrensel) [1, с. 75]. До 1950-х років в розвинених країнах елітна вища освіта перетворилася на народну. По всьому світу у вищій освіті народність почала кількісно і комплексно зростати. Після Другої Світової війни збільшилася кількість тих, хто здобув народну вищу освіту, а у 1980 – х роках почалося обговорення про створення універсальної вищої освіти. Таким чином почалася заміна народної на універсальну вищу освіту. У тих, хто почав здобувати вищу освіту почав збільшуватися середній вік, стало легше жінкам здобувати освіту, люди з різних соціальних верств (farklı sosyal sınıflar), з певним економічно-нестабільним становищем швидше почали здобувати вищу освіту. Для того, щоб вища освіта краще розвивалася, ставалося питання фінансування. В останні роки в світі кількість установ з вищою освітою швидко зростала і державні університети почали менше використовувати державні ресурси, заохочуючи до розвитку власні. Університети приймали інвестиційну допомогу від філантропів та своїх випускників. Актуальними для тих, хто навчався в університетах були технічні знання та ідея навчання впродовж життя. Тому було вирішено повернутися до універсализації знань, таким чином збільшивши економічне прискорення. Відповідно до цього кількість осіб у групах зростає, оскільки у групи починають брати різних за віком людей. З часом дослідницькі центри та університети виходять за межі класичного функціонування, налагоджуючи фінансові зв'язки через використання проектів та патентів [3, с. 26]. Бюджети університетів і спеціальні джерела керування були в такому безладі, що почався період професійного керування, при якому сила керівників збільшувалася, а сила академіків зменшувалася.

В європейських країнах була найдинамічнішою основа економіки і тому кількість студентів з вищою освітою зростала, а також зростала гарантія якісних стандартів. В цих рамках в кількох країнах світу організовувалися відповідні центри гарантії якості (kalite güvencesi) [6, с. 107]. В багатьох країнах світу держава пропонувала спеціальні формати вищої освіти. В попередніх роках у всьому світі робилися прогнози продовження міжнародної вищої освіти. Це пояснювалося тим, що в різних країнах університети видавали спільні дипломи, студенти у своїх країнах та за кордоном навчалися кілька семестрів. Кількість студентів, які вчилися у власній країні і підписувалися на програму одержати диплом іншої країни масово зростала. Таким чином передбачалося збільшення навчальних курсів, навчальних установ і академічних досліджень. До 2030 року у Північній Америці, якщо буде продовжуватися така попередня міжнародна співпраця у вищій освіті, в Азії та Європі збільшиться глобальний вплив. Вища освіта стала прогресивнішою (електронною освітою): наприклад, запровадилися масові уроки онлайн (MOOCs), де з різних куточків світу тисячі людей можуть одночасно слухати уроки. Зараз постає питання: яка була роль попередніх і яка буде роль наступних університетів? В середині

XXI ст. слід обговорити 4 майбутніх сценарії, моделі вищої освіти [2, с. 20]: 1) відкрита мережа як модель вищої освіти; 2) підготовка місцевих співтовариств як модель вищої освіти; 3) нова громадська відповідальність як модель вищої освіти; 4) вища освіта як модель фірми. Ці моделі у 2007 році запропонувала у Туреччині Організація економіки співробітництва та розвитку OECD – *Ekonomik İş birliği ve Kalkınma örgütü*. Перша модель вищої освіти передбачає міжнародну ситуацію подібно до фахівців, студентів та інших осіб, які налагодять мережу співпраці. Ця модель організації спільної роботи буде базуватися також і на конкуренції. В контексті цієї моделі студенти позбавляються від академічних обмежень, збільшується співпраця міжнародних досліджень, покращується співпраця між установами. Плануються відкриватися нові напрямки підготовки студентів, відкриватися доступ до культурних та інтелектуальних прав власностей.

Друга модель вищої освіти фокусується на національних та місцевих проблемах, пов'язаних з місцевими та регіональними співтовариствами освіти. В цій моделі акцентуються питання на проблемах міжнародної вищої освіти. Терористичні атаки, війни, зовнішня міграція збільшують хвилювання, відбувається загроза іноземного впливу на ідентичність.

Третя модель вищої освіти полягає у громадській підтримці та фінансовому заохоченні. Установи вищої освіти є бюджетними, але частка громадського фінансування продовжує бути. Через забезпечення приватними установами і через витрати студентів, доходи університетів, втрачаються межі між приватними і громадськими установами. В деяких країнах в успішній формі можна побачити доктрину нового громадського методу, при якому громадський і приватний сектор разом є джерелом доходів установ.

На думку четвертого сценарію розвитку вищої освіти, обслуговування і дослідження освіти поступово один від одного починає від'єднуватися [4, с. 41]. Між студентами та академіками дослідниками є жаклива конкуренція. У розвинутих країнах є переваги конкурентоспроможності в тому, що вони вибирають напрямок дослідження: наприклад, в Китаї швидко розвивається наукове сільське господарство; в Індії розвивається програмне забезпечення. На різні університети в регіонах Туреччини, а також на світові університети, поширюється американізація [4, с. 93]: чи через те, що американські університети дають натхнення, чи через те, що інші університети є філіями американських університетів, чи через витік мізків, але система американських університетів поширюється. Ця гегемонія (домінування країни) певною мірою поширюється і привносить культурні очікування. На противагу користі щодо американізації з прогресивними країнами, між іншими країнами поглиблюється асиметрична залежність стосунків, цілей і з точки зору зайнятості відбувається застрягання великих прагнень і проблеми вищої освіти

піддаються критиці.

Отож, університетська закоренілість є в минулому, а на сьогоднішній день, починаючи з XIX ст. є значення модерних університетів. Університети впродовж двох останніх століть функціонують як національно-державні, задовольняючи національно-культурні потреби студентів. Вища освіта у другій половині XX ст. здійснює популяризацію, де кількість і різноманітність студентів збільшується. Таким чином фінансування стає особливою проблемою установ вищої освіти, формат стосунків між центральними органами і установами вищої освіти набирає змін. Таким чином, для того, щоб вирішити фінансові питання, починається заохочення різних джерел фінансування, відбувається активний пошук спонсорів.

Після 2-ої Світової війни масштаби вищої освіти збільшувалися, розширювалася кількість населення, спостерігалось процвітання країн. В Туреччині питання доступу до вищої освіти минули, після 1980 року почалися дослідження щодо великих змін доступу до вищої освіти. В період після 2-ої Світової війни, особливо у 1945–1960 рр. загалом освіта у світі змінила траєкторію, вона поширилася, стала доступнішою. Після 1960 року населення Туреччини складається з населення різних географічних країн і це різному впливало на доступ до освіти. Демографічні зміни, іншими словами висока смертність і висока народжуваність, низька смертність і низька народжуваність – між країнами спостерігалася різна динаміка населення. У 1970 – х роках завершився демографічний перехід. В західних розвинутих країнах відбувся розподіл переваг у конкуренції і збільшилося соціальне процвітання і це їм забезпечило серйозні переваги. Після завершення демографічного переходу у розвинутих країнах, населення почали кликати в університети і це впливало на збільшення стабільності у населення.

У розвинутих країнах у 1960–1970 –х рр. відбувся глобальний перехід до вищої освіти, проте в Туреччині це сталося після 2000 року. До 1990 року доступ до вищої освіти мав обмеження, оскільки виникла проблеми з джерелами фінансування.

У Туреччині у вищій освіті частка тих, хто навчалися у 1950 році становила 1,3 %, у 1995 році – стало 18,5%, а в 2012 році їх кількість досягла до 74,9 %. Впродовж 1970-х років валовість вищої освіти у навчання впала на 6 % і певний час не збільшувалася [3, с. 63]. Квота студентів університету була визначеною, хоча нові університети відкривалися і кількість нових студентів зростала. В університетах трьох великих турецьких міст основа гуманітарних та академічних наук накопичувалася в певних географічних регіонах. Нові університети, що відкривалися в різних частинах міста Анadolу, стикалися з певними проблемами навчання, оскільки університети впродовж довгих років залишалися з проблемами становлення кадрів. Незважаючи ні на що, з кожним днем збільшувався попит молоді до вищої освіти. У 1975 році у вищих навчальних закладах навчалось 65 тисяч

студентів, проте з 1976 по 1981 роки кількість студентів досягала 36 тисяч 639. Проте вже з проходженням чотирьох років кількість студентів досягає 156 тисяч 065 осіб.

В Туреччині був період, коли збільшилася кількість тих, хто хотів вступити в університет і цей період співпав з розширенням і глобалізацією вищої освіти у світі. У другій половині 1970 р. незважаючи на політичну та економічну кризу, центр іспитів та координування встановив своїм методом новий механізм, завдяки чому квота вищої освіти збільшилася і почали створюватися нові університети. Заснування нових університетів в процесі збільшення контингенту найбільш комплексне зростання було починаючи з 2006 року, особливо між 2006 – 2008 року велика кількість нових державних і приватних університетів була створена. У 1982 році було 27 університетів створено, а в 2013 р. – їх стало 175 університетів. Незважаючи на це, впродовж довгих років між пропозицією і попитом були неузгодженості і система вищої освіти була найбільшим джерелом гніту. В період між 1982 і 2005 роками було відкрито загалом 50 нових державних і приватних університетів. А впродовж 2006 – 2013 років – 81 університет.

В останні роки в Туреччині спостерігається відносний баланс між пропозицією – кількістю університетів і попитом – кількістю студентів у системі вищої освіти. Вже на початку 2010 року цей формат почав покращуватися, проте впродовж 30 років така проблема незбалансованості між попитом і пропозицією зберігалася. Між університетами, що відкривалися і університетами, що вже існували, налагоджувалася певна кореляція. Незважаючи на всі тенденції до збільшення, останні 30 років турецька вища освіта була під гнітом і базовим питанням була неузгодженість між попитом і пропозицією. Уряд почав відкривати дуже багато нових університетів, система почала розростатися і це потребувало надто багато фінансів. Асамблеї Вищої освіти Туреччини вдавалося керувати наростаючими проблемами і університети мали змогу покращити свою інфраструктуру. В 1980-х роках приблизно 467 тисяч студентів вступали в університети і лише 9 % з них змогли засвоїти програму вищої освіти. Впродовж 1980–90-х років попит на вищу освіту стабільно зростав. До 1999 року 1 млн. 478 тис. 365 студентів подали заявку на вступ до університету. Того ж року, студентів, які навчалися в університеті було 448 тис. 377 [5, с. 209].

Починаючи з 2006 року багато нових державних і приватних університетів були відкритими. У 1980 році 466 тис. 963 особи подали заявку до вступу на вищу освіту, а у 2000 році – їх кількість становила 1 млн. 407 тис. 920 осіб, а вже у 2014 році – 2 млн. У період 80-років, кількість тих, хто вступав в університети поступово почала збільшуватися: у 1984 році на 20%; у 1985 р – на 10%; а у 1987 р . – на 25 % [5, с. 243]. Загалом впродовж 1980 – 2013 років кількість тих, хто здавав вступні іспити в університети збільшилася в 5 разів.

Через науковий і технічний прогрес, кількість і кваліфікація вчених терміново вказувала на їх збільшення. Так як Туреччина не була однією з десяти економічно розвинутих країн, для досягнення цілі в академічному кадровому забезпеченню, планувалася до 2013 року, що ВВП буде 3 % і весь час кількість зростатиме. Для того, щоб кваліфіковані випускники вищих навчальних закладів хотіли там викладати, мала бути сильна конкуренція.

У 2013 році у закладах вищої освіти працювало 133 тисячі 88 освітніх працівники. З них 45 % – члени професорського складу: це 18 тисяч 985 професорів, 11 тисяч 831 – доцентів, 29 тисяч 614 асистентів (yardımcı doçent). Інша група були наукові співробітники, експерти та викладачі – 55 %. В установах вищої освіти є 41 тисяча 362 молодших наукових співробітників, 18 тисяч 278 викладачів, 9 тисяч 505 лекторів. У процентах це – 14 % професорів, 9 % – доцентів, 22 % – асистентів, 31 % – молодший науковий співробітник, 14 % – викладачів, 7 % – лекторів [4, с. 56]. 13 % освітніх кадрів працюють у приватних університетах. Відповідно до 2000 року у 2013 році кількість освітніх кадрів і в державних, і в приватних університетах у два рази зростає.

Загалом, система вищої освіти Туреччини незважаючи на деякі проблеми, стабільно покращувалася, а особливо в останні роки.

Після 1981 року рівень освіти у Туреччині покращився і почався прогрес. По відношенню до цього рівня з іншими країнами, Туреччина з 41-го місця на 18-те місце піднялася.

До сьогоднішнього дня в системі вищої освіти найсерйознішим є збільшення ємкості, проте лише за рахунок збільшення контингенту це не є, в один і той самий час це забезпечувалося створенням нових університетів.

У 1980 р., із збільшенням попиту здобуття вищої освіти, спостерігається еволюція розвитку заочної форми навчання. З 1982–1983 рр. заочне навчання стартувало в університеті Eskişehir Anadolu. У 1992 році заочний факультет (Açıköğretim Fakültesi) почав урізноманітнювати напрямки підготовки за програмою неповної вищої освіти. На сьогоднішній день у таких трьох державних університетах як Anadolu, Erzurum Atatürk та Стамбулі є заочний факультет. У двох останніх університетах навчалось приблизно 80 тисяч студентів. Для порівняння, у 1982 році, тих, хто навчався на заочному факультеті було 27 тисяч, у 1990 році їх стало 68 тисяч, у 2000 р. – 120 тисяч, у 2012 р. – 200 тисяч.

В останні 30 років турецька вища освіта була під гнітом і базовим питанням була неузгодженість між попитом і пропозицією. Уряд почав відкривати дуже багато нових університетів, система почала розростатися і це потребувало надто багато фінансів. Асамблеї Вищої освіти вдавалося керувати наростаючими проблемами і університети мали змогу покращити свою інфраструктуру. В 1980-х роках приблизно 467 тисяч студентів вступали в університети і лише 9 % з них змогли засвоїти програму вищої освіти.

Вища освіта в період XVIII–XXII ст., як прогнозує, Установа Турецької Статистики (TÜİK Türkiye İstatistik Kurumu), кожного року в середньому 1 млн. 250 тис. студентів буде, а після 2050 року буде довгий період, що в середньому кожного року буде 1 млн. студентів, що здобуватимуть вищу освіту. Через це проблема доступу до вищої освіти є важливою і поступово розв'язується.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Dođramacı I. Bilkent Üniversitesi M,tevvel, Heyet Başkanı / I. Dođramacı. – Ankara, Eylül. – 2007. – 130 s. – S. 75.
2. Dođramacı I. Türkiye de ve dünyada yüksek öğretim yönetimi / I. Dođramacı. – Ankara, Eylül. – 2007. – 104 s. – S. 20.
3. Çetinsaya G. Büyüme kalite uluslararasılaşma Türkiye yükseköğretimi için bir yol haritası / G. Çetinsaya. – Eskişehir, Mayıs. – 2014. – 200 s. – S. 26, 63.
4. Küçükcan T., Gür B. Türkiye de yükseköğretim. Harşılaştırmalı bir analiz / T. Küçükcan , B. Gür. – Ankara, Haziran. – 2009. – 240 s. – S. 41, 56, 93.
5. Sağlam M. Türk eğitim tarihi / M. Sağlam. – Ankara, Ocak. – 2013. 292 s. – S. 209, 243.
6. Yoluk M. XVIII yüzyılda Osmanlı Devletinde eğitim ve öğretim faaliyetleri. Yüksek lisans tezi / Konya. – 2010. – 130 s. – S. 107.